

2er samlet i denne nye tønde til vederkvælgelse for kundskabstørstige sjæle.

Finn Stendal Pedersen

DET 19. ÅRHUNDREDE

Flemming Mikkelsen (red.): *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700-1985*. (Modtryk, 1986). 365 s., ill.

Dansk historieskrivning har været konsensushistorieskrivning og er det for en stor dels vedkommende endnu. Med konsensushistorieskrivning mener jeg en historieskrivning, der fokuserer på og fremstiller harmoni trods store sociale forskelle, ikke spørger om, hvorfor det ikke gik anderledes end det gjorde (kontrafaktiske spørgsmål), nedprioriterer eller negligerer konflikter til fordel for, at sådan var det nu engang. Ind i den tradition kastede Jens Engberg i 1973 en brand med sin bog »Dansk guldalder eller oprøret i tugtrasp- og forbedringshuset 1817«. Bogen førte til livlig diskussion og vandt især genklang i den unge historikergeneration og har båret af den fagkritiske bølge ført til konfliktforskning ikke mindst i en række historiestuderendes opgaver og specialer. Derimod har det knebet mere med at få den historiske konfliktforskning fulgt op blandt ældre historikere. Det afspejler sig på sin vis også i denne store antologi om »Protest og oprør«. Den er overvejende skrevet af yngre historikere, og så sociologer og politologer, for hvem konfliktvinklen er meget mere almindeligt anvendt på et givent stof. Antologien udspringer af et projekt om de kollektive aktioners historie i Danmark, som blev startet i 1982. Efter et seminar i april 1984 på Sostrup slot blev de her foreliggende 14 bidrag bragt i trykken.

Noget enhedspræg har antologien ikke fået. Redaktøren gør det i indledningen klart, at projektet skulle være pluralistisk i sit valg af metode og teori. Når hertil lægges den lange tidsramme med et vidt forskelligt kildemateriale, er det ikke uforståeligt. Alligevel kunne man godt efterlyse nogle mere systematiske overvejelser fra redaktørens side med hensyn til, hvad der fremlægges. En skelnen land/by-fænomener er en måde at gøre det på. Bliver både by og land ligeligt dækket i de knapt 300 år, som antologien dækker? Nej, det gør de ikke. En anden skelnen, der kunne være anvendt, var social differentiering, for antologiens bidrag beskæftiger sig ikke kun med de lavere sociale lag eller underklassen. Her kan som eksempler blot tages Vagn Wåhlins »Opposition og statsmagt«, hvor det er »mellemklassen«, der indtager den fremtrædende plads under den senere enevælde, samt Peter Gundelachs og Ole Borres bidrag sidst i antologien. Gundelachs græsrodder og Borres protestgeneration består ikke af underklasse, hvis ikke den skal være defineret meget bredt, men af mellemlag. Heller ikke for forskellige sociale lags vedkommende er der dækning perioden igennem.

Dette afspejler ikke antologiens mangler, men det enkle forhold, at der »store uopdyrkede områder og perioder i Danmarkshistorien, der givetvis har været præget af kamp og undertrykkelse« (indledningen s. 7). Derfor må man også nok så kraftigt med redaktøren understrege, at det endnu er »for

tidligt i større målestok at perspektivere og drage slutninger i øvrigt om konfliktudviklingen og konfliktmønsteret her i landet«. Dog rummer antologiens tidsmæssige ramme i sig selv en slutning med hensyn til konfliktudviklingen i Danmark. Projektgruppen har ikke følt trang til at knytte tråden helt tilbage til reformationen. På den måde kunne antologien ellers meget fint have ligget i forlængelse af »Til kamp for friheden: sociale oprør i nordisk middelalder«, der udkom året før, og som er kommet med i antologiens bibliografi¹.

Når der ikke trækkes en forbindelse bag år 1700, søger redaktøren i sin indledning for landområdernes vedkommende sin hjemmel hos Gunnar Olsen, der i sin bog »Træhesten, hundehullet og den spanske kappe« (1960) har skrevet, at bønderne før 1660 i almindelighed tålmodigt havde modtaget de prygl, de fik, eller nøjedes med at bede om nåde. Denne hurtige formulering tager Peter Mikkelsen til sig som begrundelse for ikke at beskæftige sig med tiden før 1700. Den vil næppe vise sig at kunne holde for en nærmere efterprøvning. Eksempler på rømninger og arbejdslangsomt aktioner er der mange af². Vender vi os til byerne, får vi ingen begrundelse overhovedet for, hvorfor tråden først tages op ind i 1700-tallet. 1600-tallets København alene kan opvise talrige eksempler på kollektive aktioner med deltagelse af adskillige hundrede mennesker³. For mig står antologiens nedre tidsgrænse som noget tilfældigt valgt, men efterladende et stort hul, også forskningsmæssigt tilbage til reformationen. Det får nu være, for antologien byder på en masse godt stof inden for sin kronologiske ramme og dermed være også angivet, at jeg mener, at det formål, som redaktøren opstiller i indledningen, at inspirere til flere studier i protest og oprør, til fulde kan forventes at blive indfriet. Redak-

tøren og nogle af forfatterne har selv siden antologiens fremkomst gjort deres til at øge studiernes antal⁴.

Antologiens bidrag er af meget forskellig karakter spændende fra indgående case-studies, bidrag med landsperspektiverende udviklingslinier til forskningsoversigter, hvor det blandt sidstnævnte er værd at bemærke Peter Mikkelsens store afsluttende oversigt, »Kollektive aktioner i Vesteuropa 1500-1985«. Oversigten rummer materiale og betragtninger, som hidtil ikke har sat sig de nødvendige spor i den danske konfliktforskning, tilsyneladende heller ikke i den foreliggende antologi! Her vil jeg især slå ned på, hvordan oprør og kollektiv protest skal forklare. I antologiens bidrag er det ofte meget enkle og i nogle tilfælde direkte primitive forklaringer, vi præsenteres for. Det skyldes til dels, at det komparative perspektiv mangler, og i de fleste tilfælde må mangle, da der ikke er lavet så mange undersøgelser endnu, at en egentlig sammenligning af dansk materiale kan foretages. Det skulle dog ikke udelukke, at der blev hentet synsvinkler og metodiske overvejelser fra den udenlandske litteratur. Derved kunne nogle af de mest ubehjælpssomme »forklaringer« måske være undgået.

Uden udførligere at præsentere alle bidrag, skal jeg trække nogle frem af forskellig karakter. Det vil bedst vise antologiens bredde og tyngde, og hvordan der er arbejdet med emnet. Antologiens første bidrag er en case-study »Bondeprotest på Lynderupgård 1781-1802« af Birgit Løgstrup. Gennem kildematerialet kommer vi tæt på de implicerede, 36 hoverigørende bønder, deres godsejer, myndighederne og ikke mindst bøndernes pennere. Efter en kildenær, men spændende kronologisk gennemgang af bondeprotestens udvikling over de 22 år til sagen finder en afslutning, får vi en systematisk del. I den

trækker Løgstrup en række for udviklingsforløbets forståelse væsentlige forhold op. Det er forhold som organisationsformen, talsmandens rolle, motiver til protesten og med en afsluttende perspektivering i forhold til samtidige udviklingsproblemer i dansk landbrug. Inden for sin genre en fortrinlig artikel.

Thomas Bloch Ravn har i en stor artikel om oprør og strejker i København mellem 1715 og 1870 også været i det primære kildemateriale, men det siger sig selv på grund af det lange kronologiske åremål, at det er blevet mere sporadiske nedslag. Da Ravn samtidig har villet nå at forklare så meget for hele den lange periode, har artiklen ikke kunnet undgå at blive noget ujævn, men tydeligvis med tyngden både fagligt og omfangsmæssigt i 1700-tallet. I centrum har stået konflikterne mellem mestre og svende, hvor Ravn meget spændende går i brechen for det synspunkt, at vi skal være varsomme med at lægge moderne problemstillinger og synspunkter ned over ældre forhold, in casu ikke reducere konflikten mester/svend til en ren økonomisk interessekamp. Advarslen mod den slags »modernismer« kan ikke gentages for ofte. Ravn vil vise, at der var en udviklet moral og æreskodeks blandt svendene at tage hensyn til, og at denne særlige mentalitet først blev nedbrudt ind i 1800-tallet – og den moderne klassekamp tog sin begyndelse. En god artikel, der bestemt vil ægge både til indsigt og anspore til nye undersøgelser⁵.

Af en helt tredje karakter er Kurt Klaudi Klausens artikel om »Industrielle konflikter«. Det er en forskningsoversigt, der selv angiver »periodisk« at tage tråden op fra Ravns bidrag (s. 133), hvilket er sandt nok, men det er lidt fattigt, da det ikke i øvrigt på meningsfyldt måde er tilfældet. Vi får ikke teser og en fremstilling, som hos Ravn. Når forf. endvidere skriver, at han

»tegner udviklingen fremimod Hans Hoier Nielsen og Arne Roligheds analyse af de seneste årtiers strejkeudvikling« senere i antologien, tør det siges at være en sandhed med lige så store modifikationer. Klausen holder sig til en præsentation af den foreliggende forskning, det tilgængelige kildemateriale, samt problemer ved benyttelsen heraf. Vi får ikke en egentlig fremstilling af konfliktudviklingen i hundredåret fra 1870.

Derimod får vi en række betragtninger – til tider meget snakkende (og sprogligt fornyende?) – rækkende fra væsentlige indsigter til det iøjnefaldende naive. Til sidste kategori vil jeg regne følgende (s. 137): »Den række spontane strejker som præger 1870'ernes begyndelse kan, efter min mening, ikke tilskrives et større kendskab til socialistiske teorier, endsige socialistisk overbevisning hos de agerende arbejdere«. Hvornår mon »socialistiske teorier« har været drivkraften bag industrielle konflikter i Danmark? Der er mere af samme skuffe i artiklen, der ikke indfrier forventningerne fra de foregående bidrag.

I antologiens sidste del tager samfundsvidenskabsfolkene over. Peter Gundelach leverer en kort præsentationsartikel om græsrødderne, så knap at den interesserede læser i stedet bør konsultere Gundelachs »Græsrødder er seje!« fra 1980. Institut for Statskundskab ved Århus Universitet har i den sidste snes år været storproducent af spørgeskemaundersøgelser. Ole Borre præsenterer i »Protest og ideologi« resultaterne fra endnu en på grundlag af indsamlet materiale fra folketingsvalget i oktober 1979. Konceptet er det velkendte. Der opstilles en række antagelser, her bl.a. at »protestadfærden i et betydeligt omfang er et element i en politisk subkultur«, før der fremlægges procentandele på svar af forskellig

slags. Altsammen på spørgsmål som forskerne har fundet relevante. På det grundlag foretages så konklusionerne, som i sagens natur ikke når ned til den sociale virkelighed, den dagligdag og de problemer, de adspurgte står i. Den slags bliver det ikke anset for nødvendigt at inddrage i denne type undersøgelse, og tidskrævende ville det være at forsøge det. Konklusionerne er langt hen så afhængige af amerikansk politologisk teoridannelse, ganske som de indledende antagelser, og i øvrigt på et så tilpas abstraktionsniveau, at den sociale virkelighed ikke kommer i vejen for de politiske konklusioner. Man fristes endnu engang til at ønske, at spørgeskemaundersøgelserne i langt højere grad end det nu er tilfældet, bliver kombineret med andet materiale og ikke blot skal tale for sig selv. Mener en historiker, og med ham da nogen sociologer⁷.

Jørgen Jepsens store bidrag »Statsmagten, politiet og kollektive aktioner i nyere tid – gentager historien sig?« er et spark til hukommelsen, en påmindelse om, at alle dagligdagens (politi)overgreb, militante arbejdskampe og myndighedsmanipulationer ikke er noget, vi kun læser om blandt avisernes udenrigsstof. Artiklen er på en måde et dansk dokumentarium om disse forhold fra en nær fortid med masser af nyttige henvisninger, og samtidig får vi ridset udviklingen op i forholdet mellem myndigheder og aktionerende fra 60'erne og frem til 1985. Det er specielt politiets rolle og strategi, der er i Jepsens søgelys. Han tegner et dystert perspektiv med stigende magtanvendelse overfor grupper, der ikke underordner og tilpasser sig det »stramme repræsentative demokrati« (s. 306).

Antologien kommer vidt omkring, snart i bredden, snart i dybden, skulle det være fremgået, og så er der endda kun lavet et udpluk blandt de mange bi-

drag. Bidragenes forskellighed og afhængighed af deres respektive forfatteres uddannelsesmæssige baggrund gør det iøjnefaldende, hvor stor betydning faggrænserne har for beskæftigelsen med et emne som protest og oprør. Såvel for den ældre som for den nyeste periode indbyder emnet til nært samarbejde mellem historikere og samfundsvidenskabsfolk. Det er ikke lykkedes i dette projekt, og har vist ikke været intentionen. I stedet har man skrevet til hinanden ud fra indarbejdede fagtraditioner. Måske er det nære samarbejde for meget for langt, bl.a. kræver det meget tid og åbenhed fra de implicerede, men et er i hvert fald sikkert, vor indsigt i emnet vil kun kunne vinde ved det.

Der forlyder ikke noget om, at projektet bliver videreført. Det er i høj grad ønskeligt. Samtidig med at antologien har udfyldt et forskningsmæssigt hul, har den afdækket endnu flere. Det er al ære værd. Til det fortsatte arbejde vil det være af betydning at gå ud over den betydning af kollektive aktioner, som der er anvendt her, det vil sige flere personers samtidige og spontane eller organiserede fælles handlen. En forskydning fra det kollektive mod en større vægt på protesten og oprøret vil efter min mening udvide perspektivet på en hensigtsmæssig måde. Da vil emnet kunne rumme en lang række individuelle handlinger, der i høj grad har protest- eller oprørskaraktér. Jeg tænker f.eks. på de mange rømninger fra godserne, som hoveripligtige bønder foretog. Rømningerne var ikke kollektive, men er de ikke så mange, at de kan behandles som en masse-reaktion, og dermed som en af de væsentlige strømpile for utilfredshed, protest og oprør. Rømning var en drastisk ting, ligesom de mange tilfælde af individuel »opsætsighed« bl.a. retskilderne vidner om.

Til sidst vil jeg udtrykke det håb, at antologien kan være med til at give et mere velovervejet og velafbalanceret forhold mellem konsensus og konflikt i fremtidige Danmarkshistorier, så vi slipper for flere fremstillinger, der udmaler enten den store harmoniske enhed trods store sociale forskelle eller udpensler den daglige klassekamp gennem tiderne på en måde, så det knapt er til at forstå, at systemet bestod.

John T. Lauridsen

Noter:

1. Red. af J. Würtz Sørensen og Lars Tvede. 2. udg. 1988.
2. Se bl.a. Hans H. Fussing: Herremand og fæstebonde, 1942 og de trykte tingbogsudgaver fra Landbohistorisk Selskab.
3. Se f.eks. H. D. Lind: Nyboder og dets beboere, 1882 og Skalk 1987:6.
4. Bl.a. Jørgen Jepsen: Politiets rolle ved faglige konflikter, i Jørn Vestergaard (red.). Sociale uroligheder. Poli og politik, 1986; Kurt Klaudi Klausen: Per Ardua ad Astra, Odense 1988; Kurt Klaudi Klausen og Flemming Mikkelsen: Konflikter, kollektive aktioner og protestbevægelser i Danmark, 1988.
5. Enkelte tudser som at håndværkerne skulle være den mest talrige gruppe i den jævne befolkning i København (s. 48), ændrer ikke herved.
6. S. 150 er overskriften. »Konklusivt om ideologi og strejkeudvikling«.
7. Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: Slip sociologien løs!, 1983.

Ursula Dahlerup: *Baronessens Erindringer, 1840-1925*. (Gyldendal, 1989), 443 s.

Det er en overvældende bog, der bekræfter min teori om, at vi behøver ikke at læse romaner, idet virkeligheden overgår enhver fiktion. Ursula Dahlerup var et følsomt gemyt ikke så lidt überschwenglich, hvilket hun selv er-

kender, men der er kendsgerninger, dødsfald, der ikke lader sig forklare som nogen form for overdrivelse eller subjektiv udlæggelse. Hendes livsbane var præget af en hel del glæde og en overvældende masse sorg og modgang, man lider med hende, og man betages af hendes ukuelighed.

Ursula var datter af portrætmaleren Niels Peter Holbech og Caroline Gamborg, hvis far var professor i teologi, Anders Gamborg. Farfaderen var kofardikaptajn, en eventyrlig skikkelse, hvis kone måtte forlade hjemmet, fordi hun følte sig fortrængt af jomfru Ane, en ligeså fantastisk person, der med sit jævne sprog og sin gode forstand overtog husmoderens rolle. Ane havde kostbare smykker og dejligt tøj, og hun holdt sammen på de mange rigdomme, så længe hun levede. Det hører til bogens gysere, at hun kom til at arve sin samlever fuldt og helt, og at hun klogt ville overlade sine rigdomme til Ursula, der ikke turde modtage arven af frygt for forældrenes vrede. De mange penge blev ødslet bort, bogen har flere af den slags arvehistorier.

Ursulas far var rar og omgængelig, i sine bedste år uhyre efterspurgt både herhjemme og i udlandet, og man havde råd til at føre hus. Det sidste passede Caroline, Ursulas mor, hun var en strålende værtinde, beundret for sit smukke tøj og de udsøgte arrangementer, så afgjort bedst, når der var gæster. I hverdagen var hun på mange måder en plage, sippet og streng, og de to små piger blev tugtet og dresseret. Det knækkede især den ældste, Marie, der mærkeligt nok var mest knyttet til sin mor. De små piger tilbød den smukke og strenge Caroline og tiggede hende om lidt kærlighed, og selv som voksne turde de ikke gøre hende imod.

Det var en lykke for Ursula, at hun i modsætning til søsteren kom meget i faderens atelier, hun havde talent for at